

IBN SINO FALSAFASIDA BORLIQ MUOMMOSI

Samatov Jonmurod Ibragimovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Falsafa fani o'qituvchisi

Bashirova Sevara Suyunovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Jismoniy madaniyat yo'nalishi 1-bosqich 10-JM -2023 guruh talabasi

Annotatsiya: *O'rta asrlarda Sharq olamida yashab ijod etgan buyuk alloma va mutafakkirlarning ilmiy merosini chuqur muhokama qilish va anglash, uning zamonaviy sivilizatsiya tarixida tutgan o'rni va roliga baho berish bugungi kun falsafasining dolzarb masalalaridan biridir. Ana shu bebaho ilmiy merosni yanada teran tadqiq etish va ommalashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlarga yangi turtki berish, Sharqning ulug' allomalari tomonidan amalga oshirilgan kashfiyotlar zamonaviy ilm-fan va taraqqiyot uchun naqadar dolzarb va zarur ekanini ochib berishning ahamiyati ham shunchalik muhimdir.*

Kalit so'zi: *Ibn Sino, "Al-Ishorat va at-tanbihot", baxt, ruh, ong, tana, fazilat, borliq, ruhiy tajriba, ichki zavq, tashqi zavq*

KIRISH

“Mavjudodning klassifikatsiyasi to'g'risidagi risola” da hakimlar boshlig'i Abu Ali ibn Sino shunday yozgan: “Borliq ikki qismga bo'linadi, ulardan biri borlig'i o'z zotidan bo'ladigan, ikkinchisi esa borlig'i o'z zotidan boshqasidan bo'ladigan narsalardar1”. Ya'ni borliqni anglatuvchi tushunchalar bir-birini tashkil etadi va ular o'z zotidan (yuzaga keladigan) zaruriy vujud (vujudi vojib) deb ataladi. Keyingisi esa, o'z chegarasida mumkin bo'ladigan vujud (vujudi mumkin) deyiladi. Zaruriy vujud o'zidan boshqasidan qat'iy nazar, o'z zotiga nisbatan yo'q bo'lishi faraz qilinsa, bu be'manilik bo'lib qoladi. Vujudi mumkin (bo'ladigan vujud), tom ma'noda olganda, ikki ma'noda keladi, ulardan biri yo'q bo'lishi mumkin bo'lgan narsalar ma'nosida keladi. Birinchi ma'nosi – umumiy (mumkin bo'lgan vujud) deb ataladi, chunki u zaruriy vujudni ham, mumkin bo'lgan vujudni ham o'z ichiga oladi va har ikkisi uchun ham jinsdan bo'ladi, ikkinchi ma'nosida esa xususiy mumkin deyiladi va birinчисiga nisbatan xususiyoq tuchuncha bo'ladi. Xususiy mumkin ikkiga bo'linadi: birinچisi borlig'i o'z zotidan bo'lgan va borlig'i o'z zotidan bo'lmay, boshqa narsalar tufayli bo'lgan, bulardan birinچisi substansiya (javhar), ikkinچisi esa, aksidensiya (obraz) deyiladi. Birinچisi (substansiya) ma'lum joy bilan bog'liq bo'lmagan narsa deb ta'riflanadi, ikkinچisi esa, mavjudlikdagi faqat ma'lum joy bilan bog'liq bo'lgan narsa, deyiladi. Bu yerda joy deganda tugal ob'yektni nazarda tutamiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ibn Sino aksidensiyalar haqida fikr yuritar ekan, “Aksidensiyalar ham ikki turda bo'ladi: biri ob'yektsiz mavjud bo'lmagan aksidensiya, ikkinچisi esa ob'yektsiz ham mavjud bo'lgan aksidensiyadir”. Bulardan birinچisining o'zi ham yana ikkiga bo'linadi,

biri ob'yekt bilan ham real, ham aqlga bog'liq bo'lgan aksidensiya, uch sonining toqligi, to'rt sonining juftligi kabi va ikkinchi ob'yekt bilan faqat real bog'liq bo'lgan aksidensiyadir: bir uchburchak burchaklarining yig'indisi ikki to'g'ri burchakka tengligi kabi. Ikkinchi turdagi aksidensiya (ya'ni, obyeksiz ham mavjud bo'lgan) esa, ob'yekt bilan bog'liq 1 Ibn Sino. (”رسالة في تحسن ودات الاموج”)Mavjudodlarning taqsimlanishi haqida risola”), qo'lyozma. Ko'chiruvchisi va ko'chirilgan yeri noma'lum. 1664 – yilda ko'chirilgan, 18x24,5 o'lchamda, 2 varaq, 19 yo'l, arab tilida. – B. 1. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 1 | ISSUE 8 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2021: 5.423 14 w September 2021 www.oriens.uz bo'lmay, mustaqil mavjuddir2 . Bu ham ikkiga bo'linadi: biri – yo'qolishi sekinlik bilan bo'ladigan aksidensiya, masalan, gullarning qizilligi yoki yigitlarning yoshlik holati. Ikkinchisi yo'qolishi tez bo'ladigan aksidensiya, masalan, uyalgan kishining qizarishi yoki qo'rqqan kishining oqarishi kabi. Substansiya ham o'z navbatida ikkiga bo'linadi, bulardan biri – sodda, ikkinchisi murakkabdir. Sodda substansiya – bular bir substansiyadan iborat bo'lgan qismlardan tashkil topmagan substansiyasidir. Sodda substansiya olov, havo suv va turli tabiiy xususiyatlarga ega bo'lgan narsalardan tuzilgan substansiyadir. Murakkab substansiya esa, har biri substansiyadan tashkil topgan narsalardir. Sodda substansiyaning o'zi ikkiga bo'linadi: murakkab substansiyaning tarkibiga kiradigan va murakkab substansiyaning tarkibiga kirmaydigandir. Murakkab substansiyaning tarkibiga kiradigan sodda substansiya ham ikki xil bo'ladi: 1 – qabul qiluvchi bo'lak bo'lib, materiya(xayulo) deyiladi. Materiya shunday narsaki, uning mavjud bo'lgani bilan murakkab narsalar vujudga kelmaydi, masalan, yog'och kursiga nisbatan shundaydir. 2 – qabul qiluvchi bo'lak, bu shakl(surat) deyiladi. Shakl shunday narsaki, u mavjud bo'lsa, murakkab narsalar ham vujudga keladi, masalan, kursi yog'ochga nisbatan kursining shakli.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Ibn Sino o'zining boy va serqirra ilmiy merosi bilan keyingi davr Sharq va G'arb madaniyatining rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ibn Sinoning falsafiy qarashlari keyingi faylasuf olimlarning falsafiy ta'limotlariga katta ta'sir ko'rsatdi. Ibn Sino ijodiga murojat etishning dolzarbligi shu bilan izohlanadiki, bugungi kunda hayotga borligicha qarash va uni jamiyat uchun to'g'ri talqin qilib berish muhim vazifa bo'lib

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абу Али Ибн Сино. “Ал-ишорат ва ат-танбихот” (Насриддин ат-Тусий шарҳи) Қоҳира 1365. – Б 338
2. Parviz Morewedge. “The metaphysica of Avicenna (Ibn Sina)” New York 2004, – P. 141